

Makalenin Geliş Tarihi: 22.10.2021
Kabul Tarihi: 20.12.2021
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ YÜKSEKÖĞRETİM POLİTİKASI VE 1956 TARİHLİ RAPOR

HIGHER EDUCATION POLICY OF THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD AND 1956 REPORT

Recep Murat GEÇİKLİ*

ÖZ

Toplumların her alanda gelişebilmesinin ön koşulu sahip oldukları eğitim sistemine dayanmaktadır. Eğitim aşamaları içerisinde son önemli aşamayı yükseköğretim oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk gerek Millî Mücadele Dönemi'nde gerek sonraki süreçte eğitim ve öğretime önem vermiştir. O'nun ölümünden sonra da devam ettirilmiştir. İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de üniversitelerin açılması bu sürecin devamı niteliğindedir. Özellikle Demokrat Parti iktidarı konuyu ele almış, Trabzon, İzmir, Ankara ve Erzurum'da yeni üniversiteler kurmuştu. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanı'nın daveti üzerine bir komisyon kurulmuştu. Komisyon yaptığı toplantıların ardından açılması planlanan üniversitelerin nerede, hangi koşullarda ve hangi tipte açılması gerektiği gibi konularda hükümete tavsiye niteliğinde bir rapor sunmuştu. Bu çalışmada yükseköğretime katkıda bulunan ve yapılan araştırmada herhangi bir çalışmada kullanılmadığı tespit edilen rapor, ayrıntılarıyla ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Üniversite, Yükseköğretim, Komisyon, 1956 tarihli Rapor

*Doç, Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi: rmuratgecikli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4770-3937: **Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:** Recep Murat Geçikli, “*Demokrat Parti Dönemi Yükseköğretim Politikası ve 1956 Tarihli Rapor*”, Atatürk Üniversitesi, **Atatürk Dergisi**, XI, S.2, (Araık-2021), s.141-171.

ABSTRACT

The prerequisite for the development of societies in every field are based on the educational system they have. On the other hand, higher education is the last important stage of education. For this reason, Mustafa Kemal Atatürk gave importance to education and training both during the National Struggle and the following period. This process continued even after his death. In addition to the universities in Istanbul and Ankara, the opening of universities in various regions of Anatolia was a continuation of this process. The Democrat Party government especially dealt with this issue and established new universities in Trabzon, Izmir, Ankara and Erzurum. Accordingly, a commission was established upon the invitation of the Minister of National Education. After its meetings, this commission presented an advisory report to the government on the location, conditions, and type of universities planned to open. In this study, at first the history of higher education in Turkey is discussed. This report, which contributed to higher education and was not used in any studies, was examined in detail.

Keywords: The Democratic Party, University, Higher Education, Commission, Report of 1956

GİRİŞ

Bir toplumun kalkınması ve güçlü bir devlet olmasında en önemli faktör eğitimidir. Eğitim ve öğretim mekanizması, birbirinden ayrı değil birbirine bağlı ve birbirini takip eder. Bu mekanizmalar birbirine uyararak ve destekleyerek, birbiriyle koordineli olarak, aynı ahenkle çalıştırılmazsa başarıya ulaşması mümkün değildir.¹ Mekanizmalardan biri de yükseköğretimdir. Yükseköğretim genel olarak; “*bilimsel birikimleri muhafaza eden, geliştiren, yayan ve bu amaçla, eğitim faaliyetlerinin yanında, bilimsel araştırmaların yapıldığı üniversitelerle bu üniversitelere bağlı diğer kuruluşların tümü*” şeklinde tanımlanmaktadır.² Amacı ise; *öğrencileri yetenekleri doğrultusunda yetiştirmek, bilimsel alanlarda araştırmalar yapmak ve toplumun kültürünü geliştirecek çalışmaları sürdürmek*” şeklinde ifade edilmektedir.³

¹ Tahsin Ünal, **Milli Eğitim Davamız**, Berikan Yay., Ankara, 2007, s. 2

² Ramazan Kılıç, “*Türkiye’de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3 (Kasım-1999), s. 290.

³ İsmail Hakkı Yücel, **Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişiminin Yönü**, Ankara, 2006, s.51.

Modern anlamda Batı'da ilk olarak Bologna (1088), Paris Üniversitesi (1160) ve Oxford (1167) üniversiteleridir. Bu üniversiteler ile yakın dönemlerde şekillenen Montpellier, Padua, Orleans ve Cambridge üniversiteleri halen faaliyetini sürdüren en eski yedi üniversitedir.⁴

Türk tarihi eğitim sisteminde önemli bir yer tutan medreseler, 11. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktı. Gazneli Hükümdarı Mahmut Gazne'de, kardeşi Sebüktekin Nişahur'da, Karahanlılardan Tafgaç Han Merv'de ilk medreselerini yaptırmışlardı. Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk, sistemli bir devlet politikası haline getirdi. Anadolu Selçuklularının ilk büyük medreseleri Konya, Kayseri ve Sivas'ta 12. yüzyılda açılmaya başlandı.⁵

Osmanlı medreseleri ise İznik'te kurulmaya başlandı. Daha sonra Yıldırım Beyazıt'ın 14. yüzyılda Bursa'da kurduğu Darüşşifa, Osmanlıların ilk hastanesi ve tıp medresesiydi. Osmanlı medreselerinin daha sistemli hale getirilmesi Fatih Sultan Mehmet döneminde oldu. Osmanlı medreseleri, yüksek öğretimin ölçütleri açısından değerlendirilir ve Avrupa'da 12. yüzyıl sonrasında gelişen üniversiteler ile karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir; medreseler Avrupa üniversiteleri gibi belli bir programa göre eğitim yapıyordu. Hatta bu iki kurumun programları arasında da önemli benzerlikler vardı. Avrupa üniversitelerinde okutulan gramer, retorik ve mantık-diyalektik, aritmetik, geometri, astronomi ve musiki gibi derslerin medrese programında karşılıkları vardı. Müfredattaki en önemli farklılık ise akli bilimlerin ve felsefenin medrese eğitiminde kullanılmamasıydı. İkinci olarak her iki kurumda da bu programa uygun olarak eğitimin tamamlandığının bir diploma ile saptanıyordu. Üniversite "*licentia docenti*", medrese ise "*icazetname*" veriyordu. Üçüncü olarak eğitim görenlerin toplumda alacağı görevler, diplomalarına göre belirlenmekteydi. Son olarak da hem üniversiteler hem de medreseler, gelecekteki öğretim kadrolarını kendi içlerinden yetiştirmekteydi. Bu dört noktadaki benzerliğe karşın önemli farklılıklar da bulunuyordu. Avrupa'da üniversiteler öğrenci ve öğretmen loncaları halinde örgütlenmişti. Böyle bir örgütlenme üniversitelere yönetimlerinde önemli derecede serbestlik sağlıyordu. Bazıları Oxford ve Padua örneklerinde olduğu gibi kral ve papanın iznine tabii olarak kurulsalar da böyle bir izne dayanmadan kurulanlar da vardı.

⁴ Sevil Sargın, "*Türkiye'de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı*", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, III, S.5, 2007, s.134-135.

⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.11-12.

İslam dünyasında ise medreseler vakıf olarak kurulduğundan dolayı idaresi vakıf senedinde belirtildiği şekilde yapılıyordu. Müderrislerin atanmasının da bu koşullar içinde gerçekleşmesi gerekirdi. Yönetimsel ve bilimsel serbestlikleri yoktu. Yönetimce görevlerinden uzaklaştırılabiliyorlar, hatta çok az örneği olsa da idam edilebiliyorlardı.⁶

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde eğitime gereken önemi verdiği görülmektedir. Fakat devletin zayıflamaya başlaması ile eğitimde aksaklıklar da başladı. Farklı etnik grupları içinde barındıran Osmanlı Devleti'nde azınlıkların ve yabancıların açmış olduğu okullar bulunmaktaydı. Bu nedenle geleneksel okulların yanında batı tarzı eğitim veren kurumlarının olması eğitim öğretim birliğini bozmuştu. 1866'da başlayan ve Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakan Girit İsyanı'nın akabinde Fransa, İngiltere ve Rusya on yıl önce yayımlanan Islahat Fermanı'nın başarısız olduğu gerekçesiyle hükümet nezdinde notalar vererek duruma müdahil oldu. Bu doğrultuda Fransa, bu ülkelerin düşüncelerine tercüman mahiyetinde bir ıslahat planı hazırladı. 22 Şubat 1867 tarihli plân, Müslüman ve gayrimüslimler arasında eğitim alanında "eşitlik" üzerine hazırlanmıştı.⁷

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, eğitim konusunda bir reform yapma gereği duyulmaktaydı. I. Dünya Savaşı'na girmeden hemen önce Ekim 1914'de İttihat Terakki Fırkası'nın da etkisiyle bir reform programı kabul edildi. Islah-ı Medaris ismiyle kabul edilen ve 24 maddeden oluşan bu reform programı hazırlandı. Yeni sistemde, ilk ve ortaokullar, lise düzeyinde okullar ile en üstte bir üniversiteden oluşacaktı. Mezunları, müderrislerden alınan geleneksel kişisel belgelerin yerine kurumsal bir icazetname alacaklardı. Bunların içinden en iyi olanları, yeni sistemin en yüksek kısmı olan Medreset'ül Mütihazsısın'e de kaydolabileceklerdi. Bu iki yıllık kurumdan mezun olanlara medreselerde müderrislik ve ilmiye teşkilatının gelecekteki lider kadrosunda yer alma imkânı verilecekti⁸. Ancak medreseler yeni programa göre eğitime başladıklarında Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmişti. Dolayısıyla program yürürlükte olmasına rağmen uygulanması pek mümkün olmayacaktı.⁹ Genel bütçenin önemli bir bölümü savunma giderlerine harcanmasına neden olurken, yükseköğretim ve lise öğrencilerinin askere alınmasını gerekli kılmıştı.¹⁰

⁶ Tekeli, İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim**, s.14-18.

⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VII, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)**, Ankara, 2003, s.336-337.

⁸ Islah-ı Medaris Nizamnamesi, **Düstur**, 2/VI, s.1325-1328.

⁹ Amit Bein, **Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti**, (Çev: Bülent Üçpınar), İstanbul, 2013, s.94.

¹⁰ Bahattin Demirtaş, "*Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler*", s.156.

A-CUMHURİYET DÖNEMİNDE YÜKSEKÖĞRETİM'DEKİ GELİŞMELER (1923-1950)

I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenik ayrılması üzerine Mondros Mütarekesi imzalanmış ve ülkede işgaller başlamıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa öndeliğinde başlayan Millî Mücadele başarıya ulaşacak ve yeni bir devlet kurulacaktı. Bu dönemde toplanan bir kongre Mustafa Kemal Paşa'nın eğitime verdiği önemi en iyi şekilde göstermekteydi. Sakarya Savaşı'ndan hemen önce 15 Temmuz 1921'de toplanan Maarif Kongresi, Millî Mücadele liderinin vizyonunu yansıtmakta ve olaylara bakış açısını göstermekteydi. Kongrede yaptığı konuşmada milli bir terbiye programı hazırlanacağını ve mevcut milli eğitim faaliyetlerini de verimli bir hale getirileceğini ifade etmekteydi.¹¹

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak ve ülkenin ilerlemesini önündeki engelleri kaldırmak ana hedef olarak belirlendi. Ayrıca millî ve laik bir toplum yapısı meydana getirmek amacıyla Atatürk inkılâpları da uygulanmaya başlandı. Bu doğrultuda eğitimden yararlanıldı ve eğitimin Cumhuriyet ve inkılâpların koruyucusu, ekonomik kalkınmanın önemli bir unsuru ve genç kuşağın teminatı olduğunu bilen Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de TBMM'nin III. Toplanma Yılı'nın açılışı sırasındaki konuşmasında şunları dile getirmiştir: *“Efendiler! Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine an'ânat-ı millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzûmu öğretilmelidir”*.¹²

Atatürk'ün eğitim anlayışı, bir milli eğitim görüşüydü. Bir yandan cehaleti ortadan kaldırma diğer yandan kalkınma için gerekli elemanları yetiştirme ve milli kültürü yükseltme hedeflerine yönelik gerçekçi ve akılcı eğitimdi.¹³ Atatürk'e göre eğitim milli ve çağdaş olmalıydı.¹⁴ Türk milli eğitimi; dilde, yöntemde, araç ve gereçte milli özellikler taşımalıydı. Bu doğrultuda yetiştirilen genç nesil bağımsızlığın da

¹¹ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, İstanbul, 1939, s.3.

¹² TBMM Tutanak Dergisi, I/18, s.2; Bahattin Demirtaş, ‘Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler’, s.156.

¹³ Muharrem Ergin, **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, İstanbul, 1975, s.346.

¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, modern anlamda çağının üniversiteleri olan medreseleri, kuruldukları tarihten Tanzimat'a kadarki sürede, Müslüman Türk topluluklarında temel eğitim kurumları olduğunu her aman dile getirmiştir. Ancak O, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu kurumların bozulduğunu ve bilime karşı bir zihniyete sahip olduklarının farkındaydı. Aslında medreselerdeki bozulmanın nedenleri arasında siyasetin baskısı, her şeyin temelinde iman esaslarının aranması, rüşvet, adam kayırma ve atamalardaki bozulmalar vardı. Bu da toplumsal bozulmaları beraberinde getirdi. (Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 2007, s.81-85)

teminatı olacaktı. Amaç vatan ve millet çıkarlarını her şeyin üzerinde tutmak ve bu doğrultuda insan yetiştirmekti.¹⁵ Atatürk yaptığı konuşmalarda, eğitim, öğretmen, okul, bilim, kültür, kitap ve teknolojik gelişmeler üzerinde durmaktaydı. Savaştan yeni çıkmış ülkede okul, üniversite, öğretmen, profesör, mühendis, ustabaşı, şoför, makinist yok denecek kadar azdı. Dolayısıyla Millî Mücadele'den hemen sonra büyük bir eğitim seferberliği başlattı.¹⁶

Mustafa Kemal, yükseköğretimin Türk toplumunun gelişiminde ve çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkmasında önemli bir kurum olduğunu her zaman ifade etmekteydi. Bu doğrultuda Darülfünun'un önemli bir role sahip olduğunu belirtmekteydi. Nitekim, 1 Mart 1923'te TBMM'nin IV. Dönem Yasama Yılı açılışı konuşmasında da ifade etmişti.¹⁷

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmesinden sonra yükseköğretim alanına da önem verildi. Bu doğrultuda birtakım yenilikler yapılmaya başlandı. Özellikle de 1933'te gerçekleştirilecek Üniversite Reformu'na kadarki süreçte bunu görmek mümkündür. Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş bir toplumun meydana getirilmesi, düşünsel hayatta akla ve bilime dayalı bir zihniyetin oluşturulması amacıyla yükseköğretimde bazı yeniliklerin yapılması gerekliliğine en başından beri inanıyordu. Bu düşüncesini her gittiği şehirde dile getirerek hem gençliğe hem de yükseköğretime duyduğu güveni ifade etmekteydi.¹⁸

Atatürk, üniversitelerin çoğalması, gelişmesi ve eğitimde kaliteye ulaşması için çok gayret göstermekteydi. 23 Haziran 1923'te Üniversite öğretim üyelerine iltifat içeren konuşmasında: "*Bilimin millî istiklâl ile eş olduğu cihetle işgal buyurmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin, siz bilim adamları dahi hiç şüphesiz aynı savaşın kahramanlarsınız*" diyecek kadar bilimi ve bilim adamını yüceltmekteydi.¹⁹ 1 Mart 1924'te TBMM'nin açış konuşmasında Darülfünun'un takip etmesi gereken yolun en çağdaş zihniyetle olması gerektiğini de belirtmekteydi.²⁰

İlk önce 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince din uzmanı yetiştirmek amacıyla Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi açılmasına karar verildi. Bu

¹⁵Nuray Senemoğlu, "*Atatürk ve Eğitim*"; <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~n.senem/makaleler/ataturk.htm/> Erişim Tarihi: 03.04.2021

¹⁶ Fahri Kayadibi, "*Atatürk Döneminde Eğitim ve Bilim Alanında Gelişmeler*", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.13, 2006, s. 5-6.

¹⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, I, Ankara, 1997, s.316.

¹⁸ **Atatürk'ün Bütün Eserleri 1922-1923**, XIV, İstanbul, 2007, s.27.

¹⁹ F. Kayadibi, "*Atatürk Döneminde Eğitim ve Bilim Alanında Gelişmeler*", s. 11.

²⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Mart 1924.

kanun akabinde medreseler kapatıldı. Süleymaniye Medresesi'nde lisans düzeyinde öğretim gören öğrenciler İlahiyat Fakültesi'ne nakledildi. 1924'te İlahiyat Fakültesi'nin kurulması sonucu Darülfünun'daki fakülte sayısı beşe çıktı.²¹

22 Eylül 1924'te Samsun İstiklal Ticaret Mektebi'nde öğretmenler tarafından verilen bir çay ziyafetinde öğretmenlere hitap eden Mustafa Kemal, medeni bir toplum olmanın yolunu şu ifadeleriyle tarif etmekteydi: “*Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir.*”²² Bu düşüncesini gerçekleştirmesi özellikle de 1924'te, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle daha da hızlandı.²³

Eğitim işlerini faaliyet programının en başına koymuş olan Cumhuriyet, Darülfünunla da yakından ilgilendi. Kendi kendine olgunlaşması, ilerlemesi ve gelişmesi için, başta tüzel kişilik ve bilimsel özerklik imtiyazları olmak üzere, her türlü olanak sağlandı. Dolayısıyla 1923-1932 arasında geçen dokuz yıl zarfında Türkiye'nin bütün aydınlarının ilgi odağı Darülfünun'du. Her alanda devrimler geçiren Türkiye'de Darülfünun'dan ülke yaşamının genel gidişine uygun bir gelişme göstermesini beklenmekteydi. O dönem ülkenin hiçbir sorunu Darülfünun kadar ilgi uyandırmadı, hiçbir kurum onun kadar eleştiriye uğramadı. Ancak bütün bu ilgi ve eleştirilere karşı İstanbul Darülfünunu Türk aydınlarının kendisinden özlemle beklediği düzelmeye, gelişme ve ilerlemeye ulaşmadı.²⁴

Mustafa Kemal, 1933 Üniversite Reformu'na kadar geçen süreçte yükseköğretimin kendini yenilemesini beklemişti. Bu gerçekleşmeyince ve Darülfünun'un o dönemdeki yapısı Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyaçlarına cevap veremeyince değişikliğe gidilmişti.²⁵ Bu doğrultuda yükseköğretimin ıslah edilmesi amacıyla 1932'de yabancı ülkelere öğretim üyeleri getirilmeye başlandı. İsviçre'den 16 Ocak 1932'de Türkiye'ye gelen Prof. Dr. Albert Malche Türkiye'de yükseköğretim alanında karşılaştığı sorunlarla ilgili bir rapor hazırladı. 29 Mayıs 1932'de hükümete sunduğu raporunda; fakülteler arasında bilimsel bir iş birliğinin olmadığı, üniversite

²¹ <https://www.istanbul.edu.tr/tr/content/universitemiz/tarihce /E.T: 06.06.2021>

²² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, II, s.202.

²³ H. Ali Koçer, “*Türk Eğitim Tarihinde Atatürk'ün Yeri*”, **Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar**, Ankara, 2006, s.256.

²⁴ Mahmut Adem, **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, İstanbul, 2000, s.104-105.

²⁵ 1933'e kadar dönemin Darülfünun'u iki sorunu beraberinde getirmişti. Bunlar; Atatürk inkılaplarına karşı takındığı olumsuz tavır ile toplum yararını gözetemeyen çalışmaların yapılmamış olmasıydı. (Y. Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.358)

öğretim üyelerinin sadece ders vermekle yetindikleri, ancak araştırma yaptırmadıkları ve çevirileri tez olarak kabul ettikleri belirtilmekteydi. Ayrıca araştırmaya yönlendirilmeyen öğrencilerin sorgulamadan kabul ve ezbere de zorlandıkları da diğer önemli sorunlardı.²⁶ Malche, okullara vakfedilmiş gayrimenkullerin bir kısmının Darülfünun'a aktarılmasını, bazı bölümlerdeki asistanların sayılarının artırılmasını, tercümelemlerin tez olarak kabul edilmemesini, kamu görevlileri ve özel sektörle iş birliği yapılmasını ve Fen Fakültesi'ne bağlı Türkiye'nin jeolojik harita bölümünün kurulmasını tavsiye etmekteydi.²⁷

Darülfünun'un durumu sadece yabancı uzmanlardan değil yurtiçinden de eleştiri alıyordu. İlmî otoritesinin oldukça sarsıldığı, hocalarının bu zaafalarını örtmek için farklı yollar denedikleri ileri sürülmekteydi. Hocalarının birbirlerini karalamakla meşgul oldukları iddia edilmekteydi. Türk inkılâbının hayatın her safhasında değişiklikler yaparak ilerlediğini ancak ülkenin tek ilim ocağından yankı uyandıracak tek bir başarının bile gelmediği vurgulanmaktaydı. İnkılâp hakkında yazılacak en güzel esere 2000 lira ödüllü yarışmanın dahi bu müesseseyi harekete geçirmedeği belirtiliyordu. Darülfünun ile alakaları olmayan vatan evlatlarının “taşları bile heyecana getirecek düzeyde hararetlî” kitaplar, dergiler çıkardıkları konferanslar verdikleri bir dönemde Darülfünun'da herhangi bir faaliyet görülmemesi sert bir şekilde eleştiriliyordu. Dolayısıyla Darülfünun'dan üniversiteye geçiş hem kavram hem de teşkilat açısından köklü bir değişimi ifade etmesi gerektiği ifade edilmekteydi.²⁸

Bu nedenlerden dolayı 1933'te 2252 Sayılı Kanun gereği Darülfünun ve ona bağlı kadro ve kurumlar lağvedilerek İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasına karar verildi.²⁹ Üniversite Reformu ile özerlik kaldırıldı, üniversite Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Darülfünun'dan kalma yöntemler kullanılmamaya başlandı ve bazı öğretim üyeleri yerine yenileri göreve getirildi. Özellikle Nazi Almanyası'ndan kaçarak gelen öğretim üyeleri tercih edildi.³⁰

²⁶ Y. Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.358.

²⁷ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, İstanbul, 1939, s.59.

²⁸ Burhan Asaf, “Üniversite'nin Manası”, **Kadro**, Ağustos 1933, s.24-28.

²⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 030.18.01.02.36.36.1; 1933'e kadar “*Darülfünun-ı Şahane, Darülfünun-ı Osmanî*” ve “*İstanbul Darülfünunu*” adlarıyla bilinen ve eğitim veren bu kurum, 1 Ağustos 1933'te “*İstanbul Üniversitesi*” adını aldı. (**Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Ağustos 1933; **Vakit**, 10 Ağustos 1933; **Son Posta**, 10 Ağustos 1933; **Milliyet**, 10 Ağustos 1933; **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1933. 18 Kasım 1933'te ise Türkiye'deki ilk ve tek üniversite olarak eğitim hayatına başladı. **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Kasım 1933; **Vakit**, 19 Kasım 1933; **Milliyet**, 19 Kasım 1933; **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1933)

³⁰ 1933-1950 yılları arasında Avrupa ülkelerinden birçok öğretim üyesi Türkiye'ye geldi. Bunlardan bazıları şunlardır: Hukukçu Albert Mache, Ernst E. Hirsch, İktisatçı Fritz Neumark, Cerrah Rudolf Nissen, Nöropatolog Philipp Schwartz. (Y. Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.359).

Üniversite, Batı örneğinde bir bilim yuvası olarak düşünölmekteydi. Bu doğrultuda yeni Fen ve Edebiyat gibi yeni fakölteler oluşturuldu. Ayrıca din uzmanı yetiştirilmesi amacıyla kurulan İlahiyat Faköltesi ise İşlam Tetkikleri Enstitüsü adıyla yeniden düzenlendi.³¹ Bunun akabinde Türk İnkılâbı, Kimya, Elektro-Mekanik ve Morfoloji enstitüleri gibi önemli araştırma kurumları açıldı.³²

Türkiye'ye gelen toplamda yetmiş kadar öğretim üyesi arasında Nazi karştı kişiler de bulunmaktaydı.³³ Eski Darülfünun müderrislerinden seçilenler ve Almanya'dan göç eden birçoğu Musevi asıllı yabancı bilim insanı ile bir “*Berlin dışında en büyük Alman Üniversitesi*” açıldı. Yükseköğretim'deki gelişmeler Türkiye'nin tamamını kapsamaktaydı. Nitekim Ankara'da 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934'te ise Milli Musiki ve Temsil Akademisi açıldı. 1935'te İstanbul'da bulunan Mülkiye Mektebi'nin adı değiştirilerek Siyasal Bilgiler Okulu haline getirildi. Daha sonra da Ankara'ya taşındı. Çıkarılan özel kanunlarla Ankara'da açılan diğer önemli kurumlar; 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Faköltesi, 1935'te Harp Okulu, 1936'da Devlet Konservatuarı idi.³⁴

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1937'de Meclis açış konuşmasında üniversitelere de yer vermişti. Türk milletinin büyük davasının en çağdaş ve refah bir millet olarak varlığını yükseltmek olduğunu vurguladı. Bunun sadece kurumlarında değil, aynı zamanda düşüncelerinde de temelli inkılâplar yapmış olan Türk Milleti'nin dinamik bir hedefi olduğunu ifade etti. Bu ideali en kısa sürede başarmanın yolu ise düşünce ve uygulamayı beraber yürütmekten geçmekteydi. Bu doğrultuda başarı, doğru plan ve akılcı tarzda çalışmakla mümkün olurdu. Bu nedenle okuma-yazma bilmeyen tek bir vatandaş bırakmamak; başlatılan büyük kalkınma hareketinin ihtiyaç duyduğu teknik elemanları yetiştirmek; ülke davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak nesilden nesle aktarıp yaşatacak kişi ve kurumları oluşturmaktı. Bu dile getirilen prensipleri Türk gençliğinin zihninde ve Türk milletinin bilincinde daima canlı tutma misyonu ise üniversitelere yüklenmekteydi.³⁵

Ülke, üç büyük kültür bölgesi olarak düşünölecekti. Batı için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ışlahat programında daha radikal adımlar atılarak

³¹ Mücteba Uğur, “*İlahiyat Faköltesi*”, **TDV İşlam Ansiklopedisi**, XXII, İstanbul, 2000, s.71.

³² Mustafa Oral, “*Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.27-28, (Mayıs-Kasım 2001), s. 326-327.

³³ Fritz Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, İstanbul, 1982, s.17.

³⁴ N. Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, s.84.

³⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, V/20, Ankara, 1937, s.7.

modern bir üniversiteye dönüştürülecekti. Merkez bölgede; Ankara Üniversitesi, Doğu'da ise Van Gölü sahillerinin güzel bir yerinde üniversite kurularak modern bir kültür şehri oluşturulmasını istemekteydi.³⁶

1 Kasım 1938'de TBMM'nin IV. yasama yılı Meclis açılış oturumunda Mustafa Kemal Atatürk'ün açılış nutkunu kendisinin rahatsızlığı nedeniyle Başbakan Celal Bayar okudu. Konuşmasında gençlerin, milli şuurlu ve modern kültürlü birer birey olarak yetişmelerini sağlamak için üniversitelere büyük önem verildiğini ifade etmekteydi. İstanbul Üniversitesi'nin gelişmesi, Ankara Üniversitesi'nin tamamlanması ve Doğu üniversitesinin yapılan etüt çalışmalarıyla tespit edilmiş olan esaslar doğrultusunda Van Gölü civarında kurulması çalışmalarının hızla devam ettiğini de dile getirdi.³⁷

Atatürk'ün ölümünden sonra da yükseköğretimde önemli gelişmeler yaşandı. Birçok yeni kurum açıldı. Bunlar arasında 1943'te açılan Ankara Fen Fakültesi ve 1945'te açılan Tıp Fakültesi de vardı. 1935-40 yılları arasında Türkiye'deki Üniversite ve Yüksekokullarda bulunan genel öğrenci sayısı ise üç bin ile dört bin arasındaydı.³⁸ 1946'da 4936 sayılı "*Üniversiteler Kanunu*" çıkarıldı. Bu kanuna göre üniversiteler yeniden özerk hale getirildi. 1973'e kadar geçerliliğini koruyan ve en uzun süreli kanun olan 1946 tarihli *Üniversiteler Kanunu* ile üniversitelere birtakım görevler verilmişti. Buna göre; öğrenciler bilimsel anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli, Türk ülkelerine bağlı, milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirilecekti.³⁹

Kanuna göre üniversite; fakültelerden, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş özerkliği ve tüzel kişiliği olan araştırma ve öğretim birlikleriydi. Üniversite yönetim organları; senato, üniversite yönetim kurulu ve rektördü. Fakültelerin yönetim organları ise; genel kurul, profesörler kurulu, yönetim kurulu ve dekanı. Bu kurullar üniversitedeki ordinaryüs profesörler, profesörler ve doçentlerden oluşmaktaydı. Bunlar öğretim üyeleriydi. Öğretim yardımcıları ise; okutmanlar, uzmanlar, tercümanlar ve asistanlardı. 81 maddeden oluşan kanunda disiplin işleri de düzenlenmişti.⁴⁰ Daha sonra 1946 *Üniversiteler Kanunu*'nu tamamlayan 5234 sayılı "*Üniversiteler Kanunu'na Ek*

³⁶ TBMMZC, V/20, Ankara, 1937, s.7.

³⁷ TBMMZC, V/27, Ankara, 1938, s.6.

³⁸ N. Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, s.84.

³⁹ *Millî Eğitimde 50 Yıl, 1923-1973*, Ankara, 1973, s. XIV.

⁴⁰ T.C. Resmî Gazete, 18.06.1946, S. 6336, s. 10779-10785

Kanun” 1948’de çıkarıldı. Bu kanunla; Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ankara Üniversitesi’ne ve Orman Fakültesi de İstanbul Üniversitesi’ne katıldı.⁴¹

B-DP DÖNEMİNDE YÜKSEKÖĞRETİM’DE GELİŞMELER (1950-1960)

DP, 7 Ocak 1946’da CHP’den ayrılan dört milletvekilinin⁴² önderliğinde kuruldu.⁴³ Türkiye’nin çok partili hayata geçiş sürecinde muhalefet ve iktidar partisi olarak önemli bir yer tutan partinin programında yükseköğretim ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“38. Madde: *Yükseköğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniyiz. Bütün yükseköğretim kurumlarımız bu esasa göre takviyesini ve garptaki benzerleri seviyesine eriştirilmelerini istiyoruz. Üniversiteler ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar. Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere üniversite içinde araştırma enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesini istiyoruz.*

39. Madde: *İlmin, tekniğin, güzel sanatların süratle gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuarlar kurmak, neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak süratle gelişmesi yolundaki çalışmalara yardım etmek. Kısaca yurdumuzda milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek kanaatimizce devletin başlıca vazifelerindendir. Ancak ilmin, sanatın ve her türlü fikir faaliyetlerinin siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.*

40. Madde: *Kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu takdirde bir ilkokul öğretmenin öğretim derecelerini tamamlayarak üniversite profesörlüğüne yükselmesine kanuni imkân sağlamalıdır.*

41. Madde: *Doğu bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleriyle bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz”*.⁴⁴

⁴¹ T.C. Resmî Gazete, 07.07.1948, S. 6951, s.14329-14330.

⁴² Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan

⁴³ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, 2004; Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul, 1986; Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 2003; Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)**, DP’nin Altın Yılları (1950-1954), Ankara, 1990.

⁴⁴ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946, s.2; **Vakit**, 8 Ocak 1946, s.4; **Akşam**, 8 Ocak 1946, s.2.

14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerle iktidara gelen DP Adnan Menderes’in başbakanlığında kurulan hükümetin programında eğitim politikası ile ilgili şunlara yer verilmişti: “*Hükümetimiz, parti programımızda tespit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamiyle demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz*”.⁴⁵

DP, iktidara geldikten sonra başlattığı kalkınma hamlesi doğrultusunda ihtiyaç duyduğu nitelikli elemanları yetiştirebilmek adına yükseköğretim ile yakından ilgilenmişti. Bu doğrultuda mevcut okullar geliştirilmiş ve yeni okullar açmak için de çalışmalara başlanmıştı. Öğretmen yetiştiren İstanbul, Gazi ve Balıkesir enstitülerine, 1958’de Bursa, 1959’da Buca Eğitim Enstitüsü eklenmiştir.⁴⁶

DP iktidarının ilk yıllarında üniversitelerle ilişkileri oldukça iyiydi. Gerek Başbakan Adnan Menderes gerekse bakanlar üniversitelerle ilişkilerini geliştirmeye özen göstermişlerdi. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün İstanbul’da yaptığı bir konuşmada mevcut iktidarın üniversite özerkliği ile mücadele ettiğini ileri sürmesinin ardından Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri ve İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi rektörlerine birer mektup yazarak “*üniversite muhtariyetine bir makam veya şahıs tarafından müdahalede bulunulup bulunulmadığını, böyle bir müdahale varsa hangi makam veya şahıs tarafından yapıldığını*” sordu. Ankara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi rektörleri kanunla tayin ve tespit edilen özerkliğe herhangi bir makam veya şahıs tarafından müdahale yapılmadığı şeklinde cevap verdiler.⁴⁷

DP muhalefetteyken üniversitelerin özerk bir yapıya sahip olması gerektiğini savunuyordu. Programında üniversite özerkliğine yer veren ilk parti olan DP, iktidara geldikten sonra da buna devam etmişti. Başbakan Adnan Menderes 8 Ocak 1953’te İstanbul Üniversitesi’ne gerçekleştirdiği ziyareti esnasında yaptığı konuşmada iktidar ile üniversitelerin “*müttefik*” olduğunu dile getirdi.⁴⁸ Ancak kısa bir süre sonra iktidar “*vicdan ve toplum hürriyetlerini*” koruyacak kanun tasarısını hazırlayarak üniversite

⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, I/9, Ankara, 1950, s.29.

⁴⁶ Tunay Karakök, “*Menderes Dönemi’nde (1950-1960) Türkiye’de Eğitim*”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, I, S.2, (Ağustos-2011), s.94-95.

⁴⁷ **Vatan**, 18 Kasım 1952.

⁴⁸ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, 2004, s.379.

hocalarının fiilen siyasete girmelerini men edecekti.⁴⁹ Bu değişiklik muhalif çevrelerce “üniversite özerkliğine darbe” şeklinde yorumlanmıştı.

21 Temmuz 1953’te Meclis’te kabul edilen kanun tasarısı görüşmeleri esnasında sert tartışmalar yaşanmıştı.⁵⁰ Bu yasanın kabulünden yaklaşık bir yıl sonra 21 Temmuz 1954’te 60 yaşını ve 25 hizmet yılını doldurmuş olan Profesör ve hâkimlerin emekli edilmelerini sağlayacak yasa kabul edildi.⁵¹ Ardından Eylül ayında Bülent Nuri Esen, Tahsin Bekir Balta, Şevket Aziz Kansu gibi bazı profesörler emekli edildi.⁵² DP Hükümeti, 1954’te dönemin Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Celal Yardımcı’ya ilgili Üniversite Senatosu’ndan görüş alma koşuluyla öğretim üyelerini görevden alabilme yetkisi verdi. Bu da üniversite çevrelerince olumsuz tepki gösterilen bir başka gelişme oldu.⁵³

Aralık 1956’da Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu’nun ders yılı açılış konuşmasında sarf ettiği “*nabza göre şerbet vermeyiniz*” sözleri siyasi söylem olarak algılanıp suçlanmasına ve bakanlık emrine alınmasına neden oldu. Bu durum muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirildi. Bunu protesto etmek amacıyla Doç. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Dr. Aydın Yalçın, Doç. Dr. Münci Kapani ile asistanlar Coşkun Kırca ve Şerif Mardin üniversitelerinde görevlerinden istifa ettiler. Mülkiyeli öğrenciler ise dersleri boykot ederek tepkilerini gösterdiler. Konu Meclis’te müzakere edildi ve sert tartışmalar yaşandı.⁵⁴ Bakanlık emrine alınan Turhan Feyzioğlu görevinden istifa ederek 7 Haziran 1957’de CHP’ye katıldı.⁵⁵ Gelişmeler üzerine Başbakan Adnan Menderes, üniversitelerin siyasetten ayrılması gerektiğini dile getirdi.⁵⁶

İktidar ile üniversite ilişkileri her geçen gün gerginleşirken bir taraftan da yeni üniversiteler açma çalışmaları başlamıştı. Bu dönemde 1946 Üniversiteler Kanunu uygulanmaya devam edilmiş, üniversitelerin yapılarında değişiklik yapılmamıştı. 1950 ile 1960 yılları arasını kapsayan dönemde birçok ilde yeni üniversiteler açıldı. Günümüze dek gelmiş olan bu üniversiteler şöyleydi: 1955’te Trabzon’da Karadeniz Teknik Üniversitesi ve İzmir’de Ege Üniversitesi, 1956’da Ankara’da Ortadoğu Teknik

⁴⁹ **Milliyet**, 19 Temmuz 1953.

⁵⁰ **TBMMTD**, IX/24, s.935-975.

⁵¹ M. Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, s.379-380.

⁵² Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, İstanbul, 1976, s.127.

⁵³ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1992, s.132.

⁵⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 2003, s.193.

⁵⁵ M. Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, s.382.

⁵⁶ **TBMMZD**, X/15, s.189; Faruk Sükan, **Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları**, Ankara, 1991, s.356.

Üniversitesi, 1957’de Erzurum’da Atatürk Üniversitesi, 1959’da İstanbul, İzmir, Ankara ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, Bursa, Buca Eğitim Enstitüleri. 1946’da özerklik tanınan İstanbul ve Ankara üniversitelerinin tutumlarından dolayı DP döneminde duyulan rahatsızlık sonucu açılan bu üniversitelerin hiçbirine özerklik verilmedi.⁵⁷

20.05.1955 tarih ve 6594 Sayılı Kanun’la kurulan KTÜ ile 20.05.1955 tarih ve 6595 sayılı kanunla kurulan Ege Üniversitesi’nin kuruluşları ile ilgili tüm işlemlerde Millî Eğitim Bakanlığı yetkili olacaktı. Üniversiteler, iki fakültenin kuruluşunu tamamlayıp öğretime başladıkları takdirde üniversiteler yasasına tabi olacak ve tüzel kişilik kazanacaklardı.⁵⁸ 25.02.1953 tarih ve 6059 sayılı “*Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun*”⁵⁹ ile kurulması kararı alınan ve 10.03.1954 tarih ve 6373 sayılı kanunla ismi Atatürk Üniversitesi olarak değiştirilen üniversitenin bütün inşaat ve tesisatı için yıllık 12 milyonu lirayı geçmemek üzere, 60 milyon liraya kadar gelecek yıllara ait taahhütlere girişmeye Bayındırlık Bakanlığı görevlendirilerek kuruluş aşamasına geçmek hedeflenmişti.⁶⁰ 29 Ocak 1957 tarih ve 6887 sayılı kanunla da “ODTÜ’nün Kuruluş ve Hazırlıkları Hakkında Kanun” ile de ODTÜ kurulmuştu. Kuruluşu ile ilgili bütün işlemlerde Millî Eğitim Bakanlığı görevlendirilmişti.⁶¹

DP iktidarında yeni üniversitelerin kurulmasının yanı sıra yükseköğretim kurumları da açıldı. Mesleki ve teknik okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 1955 yılında Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulları kuruldu. Ekonomi alanında, 17 Ocak 1955’te faaliyete geçen Yakın ve Ortadoğu Çalışma Enstitüsü bir uluslararası enstitü niteliğindedir. Beynelmül Çalışma Teşkilatı ve Çalışma Bakanlığı tarafından kurulan enstitünün amacı Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinde iş ve işçi mevzuatlarının uygulanmasını sağlamaktı. Ayrıca sosyal hizmetleri yerine getirecek memurlar ve uzmanlar yetiştirecekti. İlahiyat Fakültesine alternatif olarak 19 Kasım 1959’da İstanbul’da Yüksek İşlam Enstitüsü kuruldu. Tatbiki Güzel Sanatlar Akademisi 1957–58 öğretim yılında eğitim çalışmalarına başladı. İstanbul’da kurulan bu akademi; deneme, araştırma ve uygulama ağırlıklı bir eğitim sistemi benimsemişti. 1952’ye kadar yüksek okul olarak faaliyet gösteren Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları 1959’da İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri haline getirildi. 1957’de 6996 sayılı Gülhane Askeri Tıp

⁵⁷ N. Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, s.132.

⁵⁸ *Resmî Gazete*, 27 Mayıs 1955, Sayı: 9013, s. 11939-11940.

⁵⁹ *Resmî Gazete*, 23 Şubat 1953, Sayı: 8347, s.5634.

⁶⁰ *Resmî Gazete*, 20 Mart 1954, Sayı: 8663, s.8725.

⁶¹ *Resmî Gazete*, 29 Ocak 1957, Sayı: 9521, s.16294.

Akademisi Kanunu kabul edildi. Bu kanunla Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) “*Milli Müdafaa Vekâletine bağlı ilmi muhtariyeti haiz yüksek eğitim, öğretim ve araştırma yapan akademik bir müessese ve ordunun sağlık işlerinin en yüksek istişare organı*” olarak faaliyete geçti.⁶²

DP iktidarında yükseköğretim alanında yaşanan bu gelişmelere ek olarak kurulması düşünülen üniversitelerle ilgili çalışmalar yapılmaktaydı. Milli Eğitim Bakanı'nın davetiyle oluşturulan komisyonun yaptığı toplantılar sonucunda aşağıda ayrıntılarıyla verilen rapor hazırlandı.

C-KURULMASI PLANLANAN YENİ ÜNİVERSİTELER HAKKINDA RAPOR

1956 tarihinde Milli Eğitim Bakanı'nın daveti üzerine kurulan komisyon, açılması planlanan üniversitelerin hangi şartlarda, nerede, hangi şartlarda ve özellikle açılması gerektiği ile yetiştirilecek ve istihdam edilecek öğretim elemanları ile alakalı ayrıntılı bir rapor hazırlanmıştı. Rapor dönemin akademiye bakışını yansıtması ve Türkiye’de yükseköğretim tarihi çalışmaları için önem arz etmektedir.

Komisyon; Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. İzzet Birand, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Hulki Erem, Ord. Prof. İlhami Civaoglu, Prof. Besim Darkot, Prof. Macit Gökberk, Prof. Sedat Kansu, Prof. Bedri Gürsoy, Prof. Dr. Reşat İzbırak, Maarif Vekaleti Müsteşarı Osman Faruk Verimer ve Talim Terbiye Heyeti Başkanı Kadri Yörükoğlu’ndan oluştu. Başkanlığına Prof. İzzet Birand’ın seçildiği komisyon; 17 Mart 1956, 20 Mart 1956 ve son olarak 26 Mart 1956 tarihlerinde üç toplantı gerçekleştirdi ve varılan sonuçlar bir rapor olarak sunuldu.⁶³

Komisyon; Türkiye’nin, Atatürk devrimlerinin açtığı yolda ilme dayanan bir cemiyet seviyesine doğru ilerlemesi gerektiğini ve bu seviyeye de seçkin eleman kadrosunun getireceğini düşünmekteydi. Bu kadronun sosyal yapının kalkınmasını sağlayacak genişlikte olması gerekli olduğu ve ilgili personeli yetiştirecek üniversitelerin de bu kalkınmaya paralel bir sayıya yükselmeleri ve ülkenin her yanına yayılmaları kanaatindeydi. Bu düşünceyle yeni açılacak olan üniversitelerin çeşitli problemlerini ele alıp değerlendiren komisyon, kurulacak üniversitelerin yerleri ve

⁶² Süleyman Ceylan, **Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950–1960)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Dr. Erkan Serçe), s.56-60.

⁶³ **Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi (CCBA)**, 3/8-32.5351-27.

kuruluş şartları başta olmak üzere iki bölüm halinde incelemiş ve varılan sonuçları bir rapor halinde değerlendirmek için Ord. Prof. İlhami Civaoglu, Prof. Besim Darkot ve Prof. Macit Gökberk'den oluşan bir komisyona tevdi etmişti. Komisyon'un hazırlamış olduğu 27 Nisan 1956 tarihli rapor; Komisyonun 16 Haziran 1956 tarihli toplantısında görüşüldü. Bazı değişiklikler yapılarak kabulüne karar verildi.⁶⁴

1- Yeni Üniversitelerin Kuruluş Yerleri ve Tipleri

Hazırlanan rapor kurulacak yeni üniversitelerin kuruluş yerlerinin ve tiplerinin ne olması gerektiği, hangi konuların öncelikli olarak göz önünde bulundurulması gerektiği ve öğretim elemanı yetiştirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususların ne olduğu gibi konular hakkında bilgi ve öneriler sunmaktaydı. Raporda belirtilen bu konuların incelenmesi hem yazıldığı dönem açılması düşünülen yeni üniversiteler hakkında akademik görüşün ne olduğu hem de raporda belirtilen hususların yeni üniversite açılırken dikkate alınıp alınmadığı konularında fikir verecektir.

Raporun başlangıcında bir durum tespiti yapılmaktadır. Yeni kurulacak üniversiteler problemi ele alındığında ilk olarak bunların birbirinden farklı iki tipini ifade eden tabirler tespit edilmekteydi. Her ne kadar bu tipleri uygun bir isimle ifade edebilmek kolay değilse de yanlış anlaşılmalara meydan vermemek adına raporda iki tip olarak ele alındı. Edebiyat, Fen, Hukuk ve Tıp gibi fakülteleri ihtiva eden ve örnekleri İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi olan yükseköğretim kurumlarına “*Klasik Üniversite*”, İnşaat, Makine, Mimarlık Elektrik ve Maden Fakültelerini içeren ve Yüksek Mühendis yetiştiren kurumlara ise “*Teknik Üniversite*” denilmekteydi. Bu ayırım üniversite konseptini ihlal eder gibi görünmekle beraber tarihi bir gerçeğe dayanmaktaydı. Batı aleminde klasik üniversite kurmaya elverişli zemin Orta Çağ'da belirmiş ve Avrupa XI ve XII. yüzyıllarda bu nitelikte üniversiteler kurulduğu halde teknik üniversitelerin kurulmasını hazırlayan şartlar XIX. Yüzyıl içinde meydana çıkmıştı. Bununla beraber üniversiteler kurulurken ideal görüşe dayanarak her iki tipteki üniversiteleri bir araya getirmenin faydası üzerinde de durulabilir ve böylelikle maddi ve manevi bir tasarruf da sağlanabilirdi. Bu doğrultuda Atatürk Üniversitesi böyle bir düşünce ile kurulmak istenmekteydi. Ancak bazen bu iki tip üniversitenin ayrı ayrı kurulması daha uygun ya da zaruri olmaktadır.⁶⁵

⁶⁴ CCBA, 3/8-32.5351-27.

⁶⁵ CCBA, 3/8-32.5351-27.

Türkiye'nin hangi bölgelerinde ve bu bölgelerin hangi merkezlerinde hangi tip üniversite kurmak gerektiği tetkik edilirken mevcut üniversiteler (İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Ege Üniversitesi) ile kurulması kanunlaşmış olan üniversiteler (Atatürk Üniversitesi ve Trabzon Teknik Üniversitesi) ülkenin kuzey bölgesinde toplandığı vurgulanan raporda; ülkenin güney bölgesinin üniversite açısından boş kaldığına dikkat çekilmekteydi. Bu durumda çözüm olarak mevcut ya da yeni kurulacak üniversiteler büyütülerek güney bölgeleri bu üniversitelerin etki alanına alınabileceği bir fikir olarak düşünülecek olsa da bilim yuvalarının birkaç şehrin tekeline bırakmanın doğru olmayacağına karar verilmişti. Ülkenin genelindeki “*Türk Kültür Ocakları*”nın yurdun her tarafına yayılması gereği üzerinde duruluyordu. Bahsi geçen bölgelerde üniversitelerin kurulması ve gelişmesine çok elverişli birtakım merkezlerin olduğu ifade ediliyordu. Ayrıca bu bölgenin özellikle doğusunun kültür bakımından Arap-Fars alemine komşu bulunuşu da dikkate alındığında gerekli durumlarda bu ülkelerle dengeli iş birliği de temin edilebilirdi. Dolısıyla bazı sebeplerden ötürü kültür alanında geri kalmış bu bölgenin yeni üniversiteler kurularak aydınlatılması gerektiği özellikle ifade edilmekteydi. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise; kurulması istenen üniversitelerin ülke üzerinde gelişigüzel serpiştirilmemesi ve her birinin “*Akademik Bölge*” ismi verilmesi mümkün bir alana sahip olmasıydı.⁶⁶

Komisyon; bu düşünceler ile mevcut ve kurulması kanunlaşmış olan üniversitelere ilave olarak yeni kurulacak olan üniversitelerin öncelikle ülkenin güney yarısında kurulmasını tavsiye ederek üç bölgede ele alınmasını istemekteydi: Güney ve Orta-Doğu Anadolu, Akdeniz Bölgesinin Doğu Bölümü ve Orta-Güney Anadolu.⁶⁷ Komisyon ülkenin güneyini bu şekilde üç bölüme ayırırken bu bölgelerde nasıl bir strateji belirlenmesi gerektiğini de ayrıntılı olarak raporda belirtmekteydi. Buna göre:

a) Güney ve Orta-Doğu Anadolu

Yeni klasik ve teknik üniversiteler ile donatılması gereken bölgelerin başında ülkenin doğusu gelmekteydi. Erzurum'da kurulması kanunlaştırılan ve hem klasik hem de teknik bir yükseköğretim ve araştırma kurumu olma özelliği taşıyan Atatürk Üniversitesi, Doğu Anadolu'nun kuzey kısmının ihtiyacını karşılayacaktı. Bununla beraber Doğu Anadolu'nun fiziki yapısı dikkate alındığında bu büyük bölge

⁶⁶ CCBA, 3/8-32.5351-28.

⁶⁷ CCBA, 3/8-32.5351-28.

Erzurum'da kurulacak üniversitenin doğunun üçte ikisinden kuvvetli coğrafi sebeplerle ayrılmış olduğu görülmekteydi. Ayrıca Güney ve Orta Anadolu'nun, Erzurum'un tabii etki sahası dışında olduğu da ifade edilmekteydi. Torosların Doğu Anadolu'daki devamını teşkil eden önemli bir dağ sırası olan Munzur ve Ağrı dağları arasında Karasu-Aras vadisine güneyden paralel bir şekilde uzanması ve bu nedenle de bazı aylarda bu bölgenin ulaşım için kullanılmadığı belirtilmekteydi. Bu dağ sırasının güneyinde Murat nehri boyunca ovalar dizisi uzanmaktaydı. Bunların en büyüğü olan Muş Ovası'nın doğusu Van Gölü Havzası'na açılmaktadır ki bu bölge Doğu Anadolu'nun orta kısmını oluşturmaktaydı. Orta-Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu'dan Güneydoğu Torosları adı verilen önemli bir dağ sırası ile ayrılır. Yüksek kitleleri nedeniyle ulaşım bakımından oldukça kuvvetli bir engel teşkil eden bu dağ sırası sadece orta kısmında yani Dicle Nehri'nin doğduğu alanda geçilmeye nispeten elverişli bir hal almakta, orta-doğu ve güneydoğu arasında ulaşım bu sayede kolaylaşmakta ve Güneydoğu Anadolu ise El Cezire'ye doğru serbestçe açılmaktaydı.⁶⁸

Bu coğrafi koşullar göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin yüzölçümünün 1/6 oranına sahip olan Güney ve Orta-Doğu Anadolu'da üniversite kurulmasına elverişli mevkiler değerlendirilirken üç bölge ön plana çıkmaktaydı: Fırat Nehri'nin batıya doğru uzanmış dirseği içinde kalan saha, Güneydoğu Anadolu'nun başlıca merkezi olan Diyarbakır ve Van Gölü çevresi.⁶⁹

Bu bölgelerden Van Gölü çevresi; Tatvan-Rahva eşiği üzerinde bir taraftan Muş Ovası ile Murat Vadisi eksenine diğer taraftan Bitlis Vadisi ile Doğu Anadolu düzlüklerine bağlanmakta ve göl çevresi tesislere elverişli alanlar içermesine rağmen Doğu bölgemizin bütünü içinde fazla kenarda kalmaktaydı ve çok düşük bir nüfusa (km²'ye ortalama 10 kişi) sahipti. Bölgede hiçbir şehrin nüfusu 20.000'e varmamıştı. Bütün bu şartlar ilerleyen yıllarda burada kurulacak bir üniversitenin gelişmesi için önemli bir engel teşkil etmekteydi.⁷⁰

Güneydoğu'nun tarihi merkezi olan Diyarbakır'da ise şartlar Van'dan çok daha farklıdır. Diyarbakır tarihi önemine ek olarak son yıllarda büyük gelişme gösteren illerdendi. 1955 nüfus sayımında nüfusu 63.000'e ulaşmıştı ki bu son beş yıldaki nüfus artışı 18.000'den fazla olduğunu göstermekteydi. Buna rağmen Diyarbakır'ın Güney ve Orta-Doğu Anadolu bölgelerimizin üniversite ihtiyacını tek başına karşılayabileceği

⁶⁸ CCBA, 3/8-32.5351-28-29.

⁶⁹ CCBA, 3/8-32.5351-29.

⁷⁰ CCBA, 3/8-32.5351-29.

iddia edilemezdi. Ayrıca Doğu bölgesi genel çerçevesi içerisinde fazlaca güneyde bulunuyordu. Bu şartlar altında klasik bir üniversite kurulabileceği düşünülebilirdi. Ancak Diyarbakır, teknik bir üniversiteye çekirdek hizmeti görececek bir yükseköğretim kurumu için seçilmiş bir merkez mahiyetindeydi. Çünkü ülkenin bazı bölgelerinde işletilmeye başlanmış petrol yataklarının bu bölgede bulunması ve çok yakında hızlı bir gelişme göstermesi muhtemel olan Güneydoğu Anadolu ve Diyarbakır'da bir teknik üniversite kurulması daha uygun görülmektedir.⁷¹

Klasik üniversite yeri olarak Fırat Nehri'nin batıya doğru olan kısmı alan dikkat çekmekteydi. Bu bölgede son zamanlarda büyük gelişmelere sahne olan iki şehir vardı. Bunlardan Malatya'nın tam manasıyla bir Doğu Anadolu şehri sayılmıyordu. Ancak Elâzığ, çok dikkat çeken bazı şartları kendisinde toplamıştı. 1955 sayımında son beş yılda 12.000 artışla nüfusu 42.000'e ulaşmıştı. Ayrıca batıdan ülkenin merkezi bölgeleri ile doğrudan doğruya temas halinde bulunmaktaydı. Kuzeyinde bulunan Tunceli'yi etkisinde bulundurduğu gibi aynı zamanda da mükemmel bir karayolu ile Kuzeydoğu Anadolu'ya bağlanmaktaydı. Bu suretle Elâzığ bir taraftan Doğu Anadolu'nun kültür ve ulaşım bakımından o zamana kadar geri kalmış olan orta kısmına, diğer taraftan ise güneye doğru açık bulunan Güneydoğu Anadolu'yu aydınlatacak klasik bir üniversitenin kuruluş yeri olarak çok elverişli şartlara sahip olduğu ifade edilmekteydi.⁷²

b) Akdeniz Bölgesi'nin Doğu Bölümü

Akdeniz Bölgesi'nin batı yarısı fazla dağlık, nüfus yoğunluğu düşük ve ulaşım şartları elverişsiz bir durumdaydı. Buna karşılık doğu yarısı geniş sulama imkânlarına sahip, hidroelektrik enerji bakımından zengindi. Nüfus artışına müsait geniş alanlar yer almaktaydı. Bu sahalar içinde iki şehir, üniversite tesisleri için çok elverişliydi.⁷³

Bu şehirlerden ilki, coğrafi imkânları çok geniş olan bir ovanın merkezi ve Türkiye'nin dördüncü büyük şehri olan Adana'ydı. Son yirmi beş yılda nüfusu yüz bin kadar artarak 1955'de 172.000'i aşmıştı. Subtropikal iklimiyle oldukça çeşitli bitkinin gelişmesine elverişli arazileriyle bir ziraat fakültesi başta olmak üzere tabii kaynaklarının ve artan nüfusunun teşvik ettiği ticaret ve sanayi faaliyetleri ile teknik karakterli bir üniversiteye oldukça elverişliydi. Diğer taraftan bölgede klasik üniversite kurulması için Antakya'nın şartları da çok cazipti. Son asırlarda Türklüğün bir güney

⁷¹ CCBA, 3/8-32.5351-29.

⁷² CCBA, 3/8-32.5351-30.

⁷³ CCBA, 3/8-32.5351-30.

serhat şehri olarak yaşayan Antakya, anavatanından ayrıldığı dönemde bile, Suriye'nin siyasi teşkilatını kurmak isteyen galip devletler tarafından Türklerin siyasi haklarını temin etmek için oluşturulan bölgeye de merkez olmuştu. Bir taraftan antik mazisinin parlaklığını canlandırmaya vesile olacak üniversite ile bu çok kıymetli yurt parçasının Türk varlığını bir kültür ışığına ulaştırmaya hizmet edecek bir klasik üniversitenin kurulması çok uygun görülmekteydi.⁷⁴

c) Orta ve Güney Anadolu

Ege Üniversitesi ile kurulması tavsiye edilen Adana ve Antakya üniversitelerinin “Akademik Bölge”si arasında yer alan Orta-Güney Anadolu’da Konya şehri gerek ananeleri gerekse son yıllarda kaydettiği büyük gelişmeler ile bir üniversite merkezi olmayı fazlasıyla hak ediyordu. Nüfusu son beş yılda yaklaşık 28.000 artışla 93.000 olmuştu. Adana’da bir teknik üniversite kurulması kabul edilecek olursa, Konya’da tesis edilecek bir yükseköğretim kurumunun aynı zamanda Ankara Üniversitesi’nin gittikçe ağırlaşmakta olan yükünü hafifletecek bir klasik üniversite mahiyetinde olması gerekmektedir.⁷⁵

Mevcut ve kurulması kanunlaşmış üniversiteler ile yukarıda teklif edilenlerin her birini merkez almak suretiyle etraflarında kümeleşecek şehir gruplarından oluşacak “Akademik Bölgeler” ise şu şekilde olacaktır.⁷⁶

Bölgeler	Merkezler	Yüzölçümleri- km ²	Nüfusları (1955)
I	İstanbul	107.000	5.600.000
II	İzmir	62.500	2.700.000
III	Konya	114.000	2.300.000
IV	Ankara-Sivas	145.000	4.100.000
V	Adana-Antakya	82.000	2.600.000
VI	Trabzon-Samsun	62.000	3.000.000
VII	Erzurum	69.000	1.600.000
VIII	Elâzığ-Diyarbakır	126.000	2.100.000

Tablo-1: Bölgelerin yüzölçümü ve nüfus rakamları yaklaşık olarak verilmiştir.

⁷⁴ CCBA, 3/8-32.5351-30.

⁷⁵ CCBA, 3/8-32.5351-30.

⁷⁶ CCBA, 3/8-32.5351-31.

Tablo-1, batıdaki üniversiteler ile Karadeniz Üniversitesi'nin çevrelerindeki bölgelerin nispeten dar sahalar içerisinde büyük nüfus kütleleri içerdiğini göstermekteydi. Bu nedenle yoğun nüfuslu Karadeniz Bölgesi'ne teknik üniversitenin yanı sıra bir de klasik üniversite kurulması için şartların uygun olduğu düşünülmekteydi. Böyle bir üniversitenin kurulması için her ne kadar Amasya'nın tarihi önemi ön plana çıksa da şehrin bulunduğu konum zamanın ihtiyaçları bakımından gelişmeye müsait bulunmamakta ve nüfusu ise bariz bir artış göstermeyerek 20.000'in altında kalmaktaydı. Bu durumda Karadeniz Bölgesi'nde kurulması mümkün klasik üniversitenin yeri olarak son zamanlarda büyük gelişme gösteren ve nüfusu yaklaşık olarak 63.000'e yükselen Samsun şehri düşünülmekteydi.⁷⁷

Diğer yandan Ankara Üniversitesi'ne ait "*Akademik Bölge*"nin Konya Üniversitesi kurulması teklifine rağmen bölgenin çok geniş bir arazi ve nüfusa sahip olması nedeniyle, Ankara, Konya ve Samsun üniversitelerine ek olarak klasik mahiyette dördüncü üniversitenin kurulması da mümkündü. Adana, Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon teknik üniversiteleri yanında bu bölgede de beşinci teknik üniversite yeri olarak Sivas ele alınabilirdi.⁷⁸

Komisyon mevcut ve kurulması kanunlaşmış üniversitelere ek olarak yeni üniversitelerin kurulma yerleri ve tipleri hakkındaki düşüncelerini şu şekilde özetlemekteydi: Orta ve Güneydoğu bölgelerimizde (Elazığ'da klasik üniversite ve Diyarbakır'da teknik üniversite), Akdeniz Bölgesi'nin doğu bölümünde (Adana'da teknik üniversite ve Antakya'da klasik üniversite), Orta ve Güney Anadolu bölgesinin Konya merkezinde klasik üniversite, Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon Teknik Üniversitesi yanında ve tercihen Samsun'da klasik üniversite ve Sivas'a bir teknik üniversite kurulması öneriliyordu.⁷⁹

Kuruluş bölgeleri teklif edilen bütün üniversiteler başlangıçta bölge özelliklerine göre klasik ve teknik üniversite tabirleri, ilk kuruluşları için klasik ve teknik birer fakülte şeklinde algılanması gerekiyordu. Zaman ve imkânların müsaadesi ve ihtiyaçların zaruretiyle ilk kurulan fakültelere yeniler eklenebilir hatta gerekli görüldüğü takdirde çift karakterli üniversitelere dönüştürülebilirdi.⁸⁰

⁷⁷ CCBA, 3/8-32.5351-31.

⁷⁸ CCBA, 3/8-32.5351-31.

⁷⁹ CCBA, 3/8-32.5351-31-32.

⁸⁰ CCBA, 3/8-32.5351-32.

2- Kuruluş Şartları

Bu şartların başında yeni üniversitelerin 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu çerçevesinde kurulmaları ve çalışmaları gelmekteydi. Batı üniversitelerinin yüzyıllar boyunca geliştirdikleri prensipleri değerlendiren bu kanun, yeni gelişmelere uyumluydu. Elbette daha da iyileştirilebilir olmakla beraber on yıllık uygulamasında sağlam bir akademik kariyer kurmak, öğretim ve araştırmayı yeni anlayışlarla yürütmek yolunda üniversitelerimize değerli tecrübeler kazandırmıştı.⁸¹

Yeni kurulacak üniversitelerin problemlerini bu ana şart bakımından ele alan komisyon, çeşitli konulardaki düşüncelerini de şu şekilde açıklamaktaydı:⁸²

1-Bir üniversite için en önemli faktörün öğretici- araştırmacı unsur olduğuna şüphe yoktu. Bu unsuru sağlayacak kaynaklarla bunların imkân ve değerleri için şunlar söylenebilirdi:

a) Yabancı profesörler: 1933'den itibaren mevcut üniversitelerimizin kuruluş ve gelişmesinde bir sistem olarak kullanılmış olan yabancı profesörlerden faydalanma metodu, yeni kurulacak üniversiteler için de zaruriydi. Mevcut üniversitelerdeki birçok bilim dalının kurulmasında ve birçok genç öğretim üyesi yetiştirilmesinde yabancı profesörlerin katkıları oldukça fazlaydı. Daha sonra bahsedilecek sebepler nedeniyle uzun bir zaman içinde öğretici-araştırmacı unsuru olan ihtiyacın ülke içerisinden giderilmesi pek mümkün değildi. Eksikliğin yabancı elemanlarla kapanması zorunluydu. Ancak başlangıç itibariyle boş olan birçok yerin bir Türk eleman ile doldurulması amaçlandığına göre yabancı profesör metodunun geçici bir tedbir olduğu da unutulmamalıydı. Raporda tavsiye edildiği üzere yeni kurulan üniversitelerde yabancı öğretim üyeleri istihdam edildi. Erzurum Atatürk Üniversitesi⁸³, ODTÜ'de⁸⁴ ve Ege Üniversitesi'nde⁸⁵ çalıştırılmak üzere birçok yabancı bilim adamı Türkiye'ye getirildi.

⁸¹ CCBA, 3/8-32.5351-32.

⁸² CCBA, 3/8-32.5351-32-33-34-35.

⁸³ Ziraat Fakültesi'ne Fitopatoloji Uzmanı olarak Alman Dr. Hans Bremer, (BCA, 30.18.1.2.152.27.3); Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Kürsüsü'ne Finlandiya uyruklu Prof. Dr. Yrjö Kauko (BCA, 30.18.1.2.153.54.1); Ziraat Fakültesi Toprak Kürsüsü'ne Amerikan uyruklu Prof. Dr. M. D. Weldon (BCA, 30.18.1.2.153.54.2); Alman Filolojisi Bölümü'ne Avusturyalı Dr. Herman Vary (BCA, 30.18.1.2.154.60.7); Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Bölümü'ne İngiliz Patricia May Stuart (BCA, 30.18.1.2.154.72.18); Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Bölümü'ne Fransız uyruklu W. Rollet (BCA, 30.18.1.2.154.77.9)

⁸⁴ Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde çalıştırılmak üzere yurtdışından; İngiliz uyruklu Denis Cecil Hills (BCA, 30.18.1.2.154.69.3); İngiliz uyruklu Douglas Rex Barlow ile Hollandalı Dr. F. Weinreb (BCA, 30.18.1.2.154.65.7)

⁸⁵ Ziraat Fakültesi'ne; Amerikalı Prof. Martha Marie Caldwell'in bir yıl, Alman uyruklu Dr. Heinrich Lübben (BCA, 30.18.1.2.148.6.4); Alman uyruklu Peter Reiss (BCA, 30.18.1.2.148.6.5); Ev Ekonomisi

b) Yeni kurulacak üniversitelerin gerçek taşıyıcısı Türk doçentler olacaktı. Bu nedenle kurulmasına karar verilen bir üniversitenin geleceği, bu doçent tipinin elde bulunmasına veya yetiştirilmesine bağlı olacaktı. Bu durumda, yeni kurulacak üniversitelerin doçentlerini bir plan ve sisteme göre yeniden yetiştirmek gerekiyordu. Bunun için mevcut üniversitelerin doçentleri yetiştirme işinde bir “*seminarium*” (Eğitim Fakültesi) hizmeti vermeleri gerekiyordu. Bir elemenden geçirilip seçilmiş olan adaylar, eldeki plana göre belki bir ihtisas için mevcut üniversitelerin ilgili kürsülerine dağıtılmalıydı. Kürsüler bu adayların doçentlik safhasına kadar yetiştirilmelerini üstlenecekti. 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun hükümleri çerçevesinde şimdiye kadar yapılmış olan tecrübelerle göre bir doçent ortalama on yılda⁸⁶ yetişmekteydi. Böylece kurulmasına karar verilen bir kürsünün bir yabancı profesör ve en azından bir Türk doçent ile faaliyete geçebilmesi karar tarihinden ortalama on yıl sonra gerçekleşebilirdi. Yetişmiş asistanlarla işe başlamak bu süreyi birkaç yıl kısaltabilirdi.

c) Mevcut üniversitelerin, yeni kurulacak üniversitelere profesör sağlamak bakımından imkanları yoktu. Mevcut kürsülerin bir kısmında henüz Türk profesör bulunmamakta, pek çoğunda da sadece bir profesör bulunmaktaydı. Profesörlerin halefleri konumunda olan doçentlerin sayıları da yakın gelecekte profesör sayısını artıracak oranda değildi.

d) Yeni kurulacak üniversitelerin öğretici-araştırmacı unsuru için başka bir kaynak olarak da öğretim görevlileri düşünülebilirdi. Ancak bu açıdan da çok iyimser bir tablo yoktu. Öğretim görevlileri, büyük endüstrisi olan ve üniversite dışında araştırma kurumları zengin bir fikir hayatı olan ülkelerde faydalı olabilirdi. Bu faktörlerden mahrum olan Türkiye’de bu elemanlardan faydalanması pek düşünülemezdi. Bu itibarla öğretim görevlilerinden faydalanma noktasında ihtiyatlı davranmak gerekiyordu.

Kürsüsü Profesörlüğü’ne Amerikan uyruklu Prof. Van Sykle Calla (BCA, 30.18.1.2.150.46.19); Agronomi Kürsüsü Profesörlüğü’ne Alman uyruklu Prof. Dr. Hans Baumann (BCA, 30.18.1.2.153.49.10); Uzman kadrosunda çalışacak Fransız MPV Pissot (BCA, 30.18.1.2.151.63.1); İsviçre uyruklu Dr. Licghil Sven Ellerström (BCA, 30.18.1.2.154.80.4); ABD’li Prof. Martha Marie Caldwell (bir yıl) ile Alman uyruklu Prof. Dr. Valentin Horn (5 ay) (BCA, 30.18.1.2.154.61.15); Alman uyruklu Dr. Peter Boker (BCA, 30.18.1.2.154.77.12); Tıp Fakültesi’nde ise Alman uyruklu Dr. Med. Gertraud Mayer (BCA, 30.18.1.2.148.12.10); Fizyoloji Enstitüsü’nde; İsviçreli Prof. Dr. Nathan Scheinfinkel (BCA, 30.18.1.2.148.17.2); Psikiyatri Kürsüsü Profesörlüğü’ne Alman uyruklu Prof. Dr. Johannes Karl Josef Kirchhof Alman Prof Dr. Johannes Karl Jozef Kirchhof 3 Ağustos 1960’te Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi’ndeki görevine ilaveten Sinematograf Merkezi’nde de görevlendirildi (BCA, 30.18.1.2.153.38.13) ve ABD’li Uzman Boletha Frojen (BCA, 30.18.1.2.151.77.3)

⁸⁶ 3 yıl doktora, 3 yıl habilitation (Üniversite öğretim görevliliği için liyakat), 2 yıl yurt dışında bilgi ve görgüsünü artırmak ve 2 yıl da muhtemel gecikmeler

2- Açılacak üniversitelerin ve fakültelerin kurulma sırasını her şeyden önce objektif ihtiyaçlar belirlemeliydi. Bu ihtiyaçlardan en önemlilerinden biri öğrenciler için yurt ihtiyacının karşılanabilir olmasıydı. Diğer taraftan iş sahası dar olan ve yakın gelecekte de gelişme gösterme ihtimali az olan bir alanda fazlaca insan yetiştirmek en değerli malzeme olan insanı harcamak olurdu. Örneğin teknik üniversiteler için belli genişlikte bir endüstri ve bayındırlık faaliyeti; fen edebiyat fakülteleri için belli genişlikte bir ortaöğretim ve tıp fakülteleri için belli genişlikte bir sağlık bilinci ve teşkilatı olmalıydı. Bunlar yoksa üniversitelerin bir seçkin olarak yetiştiği gençler işsiz kalır ya da yetişmesine uygun olmayan bir işte çalışmak zorunda kalır ve dolayısıyla da sıkıntılı bir bireye dönüşürdü. Seçkinlerin sıkıntılı olması da bir ülkenin sosyal hayatını tehlikeye düşürürdü. Bu nedenle açılacak üniversite ve fakültelerin kuruluş sıraları; ülkenin iş alanlarını, mevcut kapasiteleri, gelecekte gelişme göstermesi mümkün ve yeni ihtiyaçları yaratma şansları olan alanlar üzerinde sistemli araştırmalar yapılarak belirlenmeliydi.

Üniversite ve fakültelerin açılış sırası kadar kurulacak kürsülerin de sırası önem arz etmekteydi. Önce esas kürsüleri kurmak, diğer kürsülerin bunların içinden organik olarak gelişmesini sağlamak en doğal yol olarak tavsiye edilmekteydi.

3- Kurulma sıra ve zamanı belli olan üniversite veya fakültelerin bina ve öğretim araçları ile ihtiyaçların temin planı yapılmalıydı. Bu planın gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirler, kanuni ve idari prosedürler, ödenekler, istimplâklar, projeler ve siparişler gibi hazırlıklar sistemli olarak yapılmalıydı.

4- Son olarak, yeni üniversitelerin kurulduktan sonra başarı ile çalışabilmeleri için gerekli olan tedbirler gözden geçirildiğinde ilk olarak, bu üniversitelerde çalışacak öğretim üyeleri ile yardımcılarının ve gerekli personelin maddi ve manevi bakımdan rahat olması gelmekteydi. Bunun da onlara iyi maaş vermek, medeni bir insan olarak bütün ihtiyaçlarını (konforlu barınma, ilmi atmosfer, eğlence, seyahat vs) karşılayan seviyeli bir hayat standardı garanti etmekle mümkün olurdu. Buna da sadece yeni kurulacak üniversiteler için değil mevcut üniversiteler için ve asistanlık müessesesini yetenekli gençler için çekici bir hale getirmekle başlanmalıydı. Asistanlık müessesesi aynı zamanda ülkede süratle gelişmekte olan serbest piyasanın eleman ihtiyacını karşılamakla sorumlu olan tek müessese olması açısından bu konu önem arz etmekteydi. Çünkü çok daha yüksek ücretlerle yetenekli gençlerin çoğunu serbest iş dünyası kendine çekmekteydi. Bu itibarla bilim yoluna girmeye hevesli idealist

gençlerin cesaretini daha başlangıçta kırmayacak yaşam standartlarını onlara sağlamak hayati önem taşımaktaydı.

Komisyon, raporun son bölümünde yukarıda sıralanan düşüncelerin ana çizgilerini de sıraladı. Buna göre; Yeni üniversite ve fakültelerin kurulmasına objektif ihtiyaç ölçülerine göre karar verilmelidir. Önce esas kürsüleri içine alan dar bir kadro ile işe başlanmalıdır. Lüzumlu hallerde kürsülerin öğretici-araştırmacı unsurlarını bir yere kadar yetiştirmek işi mevcut üniversiteler verilmelidir. Yeni üniversitelerde 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun prensiplerine dayanmak ve edinilmiş tecrübelerle göre, gerekiyorsa bütün üniversiteleri kapsayan değişiklikler yapılmalıdır. Akademi mesleği gençler için çekici bir hale getirilmelidir.⁸⁷

⁸⁷ CCBA, 3/8-32.5351-35.

SONUÇ

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra önemle ele alınan konulardan biri de eğitimdi. Çünkü savaş sonrası Türkiye'sinde hem ilk, orta ve yükseköğretim kurum sayısı hem de buralarda eğitim verecek nitelikli personel sayısı fazla değildi. Diğer taraftan Atatürk'ün de ifade ettiği üzere “*milli kültürümüzün muassır medeniyet seviyesine ulaşmasını*” sağlamak da temel amaçtı. Türkiye'nin her alanda ilerlemesi için önündeki engellerin kaldırılması gerekliydi. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk, ortaöğretimde ve başta da yükseköğretim alanında önemli yenilikler yapılmaya başlandı. Üniversite Reformu'na kadar geçen sürede özellikle yükseköğretimin kendini yenilemesi beklendi. Ancak yapılanlar beklentileri karşılayamadı. Bu doğrultuda 1933'te Üniversite Reformu yapıldı. Darülfünun kapatılarak, yerine modern anlamda eğitim verecek olan İstanbul Üniversitesi kuruldu. İstanbul Üniversitesi örneğinde Türkiye üç kültür bölgesine ayrılacak ve buralarda yeni ve modern üniversiteler kurulmaya başlanacaktı.

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte kalkınma alanında yeni girişimler yapıldı. Yeni hükümet, bunun Türkiye'de nitelikli bir eğitimin verilmesi ve bu eğitim sonucunda nitelikli elemanların yetiştirilmesiyle mümkün olacağına inanmaktaydı. Bu nedenle politikalarını yükseköğretim alanında yoğunlaştırdı. Mevcut okullar geliştirilirken, yeni okullar açmak için de çalışmalara başlandı.

DP iktidarı süresince birçok yeni üniversite açıldı: 1955'te Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi ve İzmir'de Ege Üniversitesi, 1956'da Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1957'de ise Erzurum'da Atatürk Üniversitesi. Ancak bu üniversitelerin İstanbul ve Ankara üniversitelerinden farklı olması düşünülmekteydi. Yeni açılacak üniversitelere özerklik verilmemesi planlanmaktaydı. Bu doğrultuda 1956'da bir komisyon oluşturularak, açılacak bu üniversitelerin nerede ve hangi şartlarda kurulacağına dair bir rapor hazırlatıldı. Raporda üniversitelerin nitelikleri ve buralarda istihdam edilecek öğretim üyelerinin hangi niteliklerde olması gerektiği de belirlenmişti. Raporun hazırlanmasındaki diğer amaç ise Atatürk inkılâplarına bağlı ve rasyonel düşünebilen yükseköğretim kadrosunun yetiştirilmesiydi. Rapora göre yeni üniversiteler iki farklı tipte kurulacaktı. Birinci tipte bu üniversiteler İstanbul ve Ankara üniversiteleri gibi “klasik” eğitim veren kurumlar örneğine uygun olacaktı. İkinci tipte ise bu iki üniversiteden farklı olmak üzere yeni üniversitelere “teknik” bir nitelik kazandırılacaktı. Hükümetin raporda belirtilen üniversite tipleri hakkındaki komisyon

tavsiyesine uyduğu yeni açılan üniversitelerin ilk kurulan fakültelerinde görölmektedir. Bir teknik üniversite olarak düşünölen KTÜ'nün ilk fakülteleri Tıp, Mühendislik ve Fen fakülteleridir. Klasik üniversite olarak 1955'te kurulan Ege Üniversitesi'nin ilk açılan fakülteleri Tıp, Ziraat, Fen ve Edebiyat fakülteleridir. Hem klasik hem de teknik üniversite olarak açılması planlanan Atatürk Üniversitesi'nin ilk fakülteleri Edebiyat, Fen, Ziraat, Eğitim, Tıp ve İktisat fakülteleridir. Teknik üniversite olarak ODTÜ'nün ilk fakülteleri ise Mimarlık, Mühendislik ve İktisat fakülteleridir.

Türkiye'nin doğu, batı ve kuzeyinde açılacak üniversiteler bu bölgelerin kalkınmasına da katkıda bulunacaktı. Ancak güney bölgelerde bu boşluğu dolduracak bir üniversite mevcut değildi. Raporda üzerinde durulan diğer bir konu da Türkiye'nin güneyinde de üniversitelerin kurulmasıydı. Konya, Samsun, Sivas, Adana, Elâzığ, Diyarbakır ve Antakya'da üniversite kurulmasının önemi raporda belirtilmişti.

Raporda ayrıca yeni üniversitelerden gerekli verimi almak için buralarda çalışacak olan öğretim üyeleri, yardımcıları ve gerekli personelin maddi ve manevi bakımdan rahat olmaları gerekliliği belirtiliyordu. Bundan kasıt iyi bir maaş, ilmi atmosfer, konforlu barınma, eğlence ve seyahat imkânlarının tanınmasıydı.

Komisyon raporu incelendiğinde tavsiyelerin bir kısmını DP iktidarının dikkate aldığı görölmektedir. Yabancı profesörlerin Türkiye'de istihdamı, üniversitelerin klasik ve teknik olmak üzere iki tip şeklinde açılması ve öncelik olarak belirlenen fakültelerin kurulması konusundaki tavsiyeler dikkate alınırken ülkenin güneyinde ihtiyaç duyulan üniversitelerin açılması konusunda herhangi bir adım atılmamıştır. Ancak DP'nin ardından iktidara gelen partiler güney bölgesinde üniversiteler açarak raporda özellikle vurgulanan eksiklik giderilmiştir. Rapor tavsiyesi üzerine bu üniversitelerin açıldığı konusunda elimizde herhangi bir belge olmamakla birlikte güney bölgesinde açılan üniversiteler rapordaki tavsiyelerle paralellik göstermektedir.

KAYNAKÇA

1- Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi (CCBA)

2- Resmi Yayın ve Tutanaklar

Düstur

Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi/Tutanak Dergisi

3- Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Son Posta

Vakit

Vatan

4- Kitaplar

ADEM, Mahmut, **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 2000.

AHMAD, Feroz, AHMAD Bedia Turgay, **Türkiye Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Yayınları, Ankara, 2007.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Atatürk'ün Bütün Eserleri 1922-1923, XIV, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul, 1986.

BEİN, Amit, **Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti**, (Çev: Bülent Üçpunar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

- CEYLAN, Süleyman, **Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950–1960)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Dr. Erkan Serçe), Ankara, 2008.
- ERGİN, Muharrem, **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1975.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi VII, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)**, TTK, Ankara, 2003.
- MALCHE, Albert, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- Milli Eğitimde 50 Yıl, 1923-1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1973.
- NEUMARK, Fritz, **Boğaziçine Sığınanlar**, (Çev: Şefik Alp Bahadır), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1982.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- SÜKAN, Faruk, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları**, Kültür Ofset, Ankara, 1991.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)**, DP'nin Altın Yılları (1950-1954), Ankara, 1990.
- ÜNAL, Tahsin, **Milli Eğitim Davamız**, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.
- YÜCEL, İ. Hakkı, **Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişimin Yönü**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2006.

5- Makaleler

- ASAF, Burhan, “*Üniversite'nin Manası*”, **Kadro**, (Ağustos-1933). s.24-28.
- DEMİRTAŞ, Bahattin, “*Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler*”, **Akademik Bakış Dergisi**, I, S.2, 2008, s.155-176.

KARAKÖK, Tunay, “*Menderes Dönemi’nde (1950-1960) Türkiye’de Eğitim*”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, I, S.2, 89-97.

KAYADİBİ, Fahri, “*Atatürk Döneminde Eğitim ve Bilim Alanında Gelişmeler*”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.13, 2006, , s.1-21

KILIÇ, Ramazan, “*Türkiye’de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3, 1999, s.289-310.

KOÇER, H. Ali, “*Türk Eğitim Tarihinde Atatürk’ün Yeri*”, **Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar**, (Edit: Doğan Atılğan), Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı, Ankara, 2006.

ORAL, Mustafa, “*Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.27-28, (Mayıs-Kasım 2001), s.321-333.

SARGIN, Sevil, “*Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, III, S.5,133-150.

UĞUR, Mücteba, “*İlahiyat Fakültesi*”. **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXII, (2000) s.71.

6- E-Kaynaklar

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~n.senem/makaleler/ataturk.htm/> (Erişim Tarihi: 03.04.2021)

<https://www.istanbul.edu.tr/tr/content/universitemiz/tarihce> / (Erişim Tarihi: 06.06.2021)